

3. Калініна Л.М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: Моногр. – К.: Айлант, 2005. – 275 с.
4. Маслов В.І. та ін. Система інформації та комп'ютерні технології в управлінні школою. – К.: ІЗМН, 1996. – 80 с.

АНОТАЦІЯ

Карандаш М.М. Система інформаційного забезпечення в управлінській діяльності керівника школи. У статті автор, розкриваючи проблему інформаційного забезпечення управління школою, пропонує створення комплексного банку управлінської інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення реалізації всіх управлінських функцій і підвищення ефективності управління школою.

Ключові слова. інформаційно-комунікаційні технології, управлінське рішення, інформаційне забезпечення, оптимізація, моніторинг, диференціація, банк інформації, компетенції.

АННОТАЦИЯ

Карандаш Н.М. Система информационного обеспечения в управленческой деятельности руководителя школы. В статье автор, раскрывая проблему информационного обеспечения управления школой, предлагает создание комплексного банка управленческой информации при помощи информационно-коммуникационных технологий для обеспечения реализации всех управленческих функций и повышения эффективности управления школой.

Ключевые слова. информационно-коммуникационные технологии, управленческое решение, информационное обеспечение, оптимизация, мониторинг, дифференциация, банк информации, компетенции.

SUMMARY

Karandash N.M. System of information maintenance in administrative activity of the chief of school. In clause the author, opening a problem of information maintenance of management of school, offers creation of complex bank of the administrative information through information-communication technologies for maintenance of realization of all administrative functions and increase of a management efficiency by school.

Key words. information-communication technologies, administrative decision, information maintenance, optimization, monitoring, differentiation, bank of the information, competence.

УДК 378.1:37.034:177

Москальова Л.Ю.

ЦІННОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ ЯК ОСНОВА У ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТА ВИХОВАТЕЛІВ

Постановка проблеми. Виховання студентів, які обирають педагогічну професію, виступає фундаментальною основою освітнього процесу у вищих навчальних педагогічних закладах України. Але враховуючи це, ми не можемо

забувати про специфічні закони педагогічної науки, поєднання з реаліями сьогодення.

Сучасне суспільство має велику потребу у вихованні педагогів та вихователів нової генерації, тому вищі навчальні заклади, керуючись законом раціональної організації виховної роботи, мають спиратися на морально-етичні цінності, що покладені в основу формування напрямів, мети та сутності професійної підготовки учителя та вихователя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття цінностей педагогічної професії у наукових роботах тлумачаться як основа процесу становлення майбутніх учителів (Л.Бадюл) і має декілька значень – особистісне (І.Бех, Є.Климов), культурне (В.Гриньова, Е.Савченко), соціальне (П.Златін, Т.Бутківська). Погоджуючись із думками І.Зязюна, М.Сметанського, ми у своєму дослідженні підкреслимо ще й універсальність цінностей педагогічної професії, їх значення для виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури. Ми поділяємо твердження про позаісторичний характер таких цінностей педагогічної професії, як відповідальність та обов'язок (І. Бех, Г. Васянович, Н. Дічек, Є. Зеленов та ін.), честь і гідність (Б. Бадмаєв, К. Вентцель, В. Рибалка та ін.), справедливість (Б. Бадмаєв, І. Бех та ін.), авторитет (Б. Бадмаєв, А.Макаренко, К.Ушинський та ін.), любов (Г. Волков, А. Реан, Н. Бордовська, С.Розум, Е. Фромм та ін.) які вважаємо основними у вихованні студентів завдяки їх морально-етичній основі.

Формулювання цілей статті. Необхідність аналізу наукових праць у даних значеннях актуалізує важливість характеристики цінностей педагогічної професії, що є метою нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність представлених значень (особистісне, культурне, соціальне) можна зобразити у послідовній схемі: цінності педагогічної професії з позицій виховання морально-етичної культури особистості майбутнього вчителя є абсолютними, оскільки вони не тільки задовольняють особистісний розвиток і розвиток людяності у соціумі, а й забезпечують моральний прогрес суспільства впродовж століть.

Так, специфіка справедливості педагога, яка на сьогодні ще не стала предметом спеціального психолого-педагогічного дослідження, має виняткове значення для прийняття вчителем моральних рішень у різних ситуаціях. Ця категорія тісно пов'язана із етико-психологічною категорією – почуттям совісті, що відкриває здатність інтуїтивного розпізнання добра і зла. Але в основі тлумачення терміна „справедливість” (від лат. *justitia* – „юстиція”) юридичний контекст, що підкреслює зв'язок морально-етичної культури педагога із його правовою та політичною культурою. У посібниках та підручниках із правових дисциплін, з політології, термін „справедливість” подається як категорія, що відображає ідею про соціальну справедливість у демократичному суспільстві і культурно-духовне право людини і громадянина.

Підкреслимо, що у теорії справедливості (Д. Ролз) розрізняються загальна (загальний моральний смисл усього суспільного устрою, вища легітимація суспільних інститутів) та часткова справедливість (етично санкціонована відповідність у розподілі зла і благ, їх взаємообміні за прояв суб'єктами тих або

інших властивостей у суспільстві). У свою чергу, часткова справедливість диференціюється на розподільну за геометричною рівністю (кожному за його працю) та зрівнювальну за арифметичною рівністю (розподіл благ порівну).

У діяльності педагога такий розподіл має зовсім інше значення. Так, на думку І. Беґа, справедливість є формою міжособистісних стосунків і має визначатися як одна з морально-духовних цінностей особистості. Підкреслюючи значущість цієї цінності (а не вимоги або права) у професійній діяльності педагога, ми також вважаємо, що специфіка педагогічної справедливості є більш галузевою, але вона у виховному процесі має відтворювати, ніби у мініатюрі, форму загальної справедливості, оскільки для сучасного вихованця освітній простір має бути частиною суспільного життя, а не прихованим від реалій. Отже, педагогічна справедливість полягає не в однаковому розподілі оцінок або критичних зауважень відповідно до затрачених особистістю сил та часу для досягнення певного результату в освітній діяльності, а, насамперед, у становленні до справедливості як необхідної цінності, якої потребує кожний суб'єкт виховного впливу: „...Вихованець прагне, щоб його поцінювали не лише за формальними (зовнішніми) параметрами, наприклад, за якістю виконаного завдання, а й за мотивами певних дій, психологічним станом, у якому він перебував” [1, с. 651-652].

Це означає, що педагог має усвідомлювати відповідність (абсолютне значення) за вирішення проблеми з точки зору інтересів вихованця із урахуванням загальнолюдських цінностей (універсальне значення), що підтримуються у міжособистісних стосунках групи та відповідає потребам розвитку (соціальне та культурне значення) певного колективу, соціуму і себе як особистості (особистісне значення).

Справедливим ми можемо вважати вчителя лише тоді, коли він уважно вивчає мотиви й наміри індивіда, який здійснив певний учинок, і тільки потім об'єктивно та неупереджено оцінює результати діяльності й поведінки суб'єкта виховної дії з урахуванням впливу його вчинку не тільки на інших, а й на його особистий розвиток. При цьому ми підкреслимо також і специфіку педагогічної справедливості – її суб'єктивний характер, адже педагог має звертатися до формальної або процедурної справедливості у тому випадку, якщо у міжособистісних стосунках втрачають силу такі цінності, як любов або альтруїзм.

В основі поняття педагогічна справедливість має визначатися професійна гідність і честь педагога. Таке твердження ґрунтується на тлумаченні змісту людської гідності і честі як в етичній літературі, так і у духовно-релігійній, психологічній, що дає підставу підкреслити тісний зв'язок цієї цінності у морально-етичній культурі особистості вчителя із його духовно-релігійною та психологічною культурою, а також із його працелюбністю. Так, істинне найвище достоїнство людини, вважав Г. Сковорода, – задоволення результатами своєї праці, як основи моралі особистості й суспільного добробуту. Також в етиці Г. Сковороди є і поняття справжньої честі людини

напротивагу марнославству, яка співвідноситься зі „святістю”, „героїзмом”, „мужністю”, „величчю” людини тощо.

Усвідомлюючи наявність честі і гідності як важливих атрибутивних ознак особистості, В. Рибалка підкреслює, що ці дефініції є формою і змістом культурно-психологічного усвідомлення, переживання людиною своєї соціальної та індивідуальної цінності [3, с. 73-74].

Ми підкреслюємо тісні зв'язки професійної гідності і честі педагога із його правовою і політичною культурою. Так, про гідність людини як найвищої цінності наголошується у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та у статті 3 Конституції України.

Але якщо у названих документах гідність та честь є поняттями конвенційними, то специфічність таких цінностей у педагогічній професії полягає в інших аспектах. Під професійною честю та гідністю педагога мається на увазі ціннісне уявлення про самоповагу, професійну репутацію та педагогічний авторитет (особистісне значення); певна міра поваги, що підтримується оточенням (соціальне значення), особлива лінія поведінки та вчинки, що характеризують педагога як мужнього захисника і духовного наставника вихованців (універсальне значення); віддзеркалення моральних якостей не тільки у їх поведінці та вчинках під час навчально-виховного процесу, а й надалі упродовж всього життя (культурне значення).

Педагогічний авторитет, пов'язаний із поняттями професійної честі та гідності педагога, серед цінностей педагогічної професії також має важливе місце. Останнім часом у педагогічній діяльності наголошується на позиції лідера (від англ. leader – „ведучий, керівник”).

Розрізняючи поняття керівника та правителя у взаємодії вихователя і вихованців, Л. Вольтманн вказував на те, що вихователь має вести дитину до розвитку та свободи. При цьому важливим у процесі морального виховання є вибір засобів для самовивільнення вихованця, де „вихователь – чинник вибору”, помічник [2, с. 312]. У нашому дослідженні ми противопоставляємо педагогічний авторитет різним проявам тиранії, що виявляються через такі негативні риси, як честолюбство, властолюбство, образа, адже людина, яка любить славу за все інше та прагне до самоствердження за рахунок інших, самостійно порушує внутрішню рівновагу.

Суттєве підвищення педагогічного авторитету вчителі здобувають, якщо у їхній діяльності існують чотири взаємопов'язаних фази-функції. Першою є функція професійної компетентності, яка здобувається під час професійної підготовки і має виявлятися не тільки у викладанні навчального предмету, а й під час вирішення проблем морально-етичного характеру. Саме тому у вчителя має бути сформована моральна компетентність, яка виявляється у здатності вчителя адекватно оцінювати власні почуття та вчинки, у мистецтві спілкування з учнями різних категорій, умінні визначати морально-етичні проблеми та спрямовувати зусилля на їх вирішення. Не менш важливим для вчителя є обізнаність із особливостями логіки морально-етичних суджень, знання моральних звичок, достоїнств і недоліків вихованців тощо. Друга

функція – діагностична: вчитель визначає не тільки зовнішню, а й глибинну проблему у ситуації, яка може бути прихованою, але потребує морально-етичного розв'язання. Третя функція – пропонування: вчитель пропонує варіанти вирішення проблеми морально-етичного характеру, тобто спрямовує моральні дії (конкретні моральні вчинки) на розв'язання проблемної ситуації в інтересах особистості або учнівського колективу, групи. Четверта функція – мобілізуюча: вчитель має запевнити особистість або учнівську групу у правильності визначеної ним проблеми морально-етичного характеру і запропонованих варіантів її розв'язання. Але при цьому вчитель не може нав'язувати переконання і світогляд у певному колективі, якщо мова йде про етосні цінності окремої дитини, які не є загальноприйнятими, а саме: вірування, традиції, звичаї, святині, символи, заповіді різних конфесій тощо. Ця умова гарантує створення сприятливих умов для розвитку суспільної моралі, злагоди і співробітництва всіх учасників навчально-виховного процесу незалежно від світогляду чи віросповідання.

Учитель у навчально-виховній діяльності здійснює психолого-педагогічний вплив на моральну свідомість та поведінку, оскільки наділений авторитетом самими вихованцями та їхніми батьками або особами, що їх замінюють. При цьому вихованці (або неформальні лідери в учнівському колективі) добровільно віддають учителю частину своїх владних повноважень, підтримують його морально-етичне рішення, адже вчитель для них є ідеалом мудрості та справедливості.

Для педагогічного авторитету як цінності педагогічної професії на першому плані постає необхідність формування таких моральних якостей, як толерантність (від лат. *tolerantia* – „терпимість”), чесність і благородство особистості (особистісне значення); на другому плані – персональна відповідальність перед учнями, їхніми батьками, усім суспільством (соціальне значення) за реалізацію ухвалених морально-етичних рішень. При цьому обов'язковим для педагогічного авторитету є врахування морального плюралізму у діалозі з суспільством, яке намагається йти до прогресу і розвитку через вирішення проблем морально-етичного характеру (культурне значення), відмова від авторитаризму та тиранії, психологічного насильства тощо (універсальне значення).

Значущість моральної відповідальності як головної категорії педагогічної професії важко переоцінити. Моральна відповідальність педагога зберігає притаманний їй традиціоналізм, тому залишається однією із найбільш важливих цінностей. Питанням моральної відповідальності багато уваги приділяв В. Сухомлинський, підкреслюючи, що прагнення до свободи й самостійності без високорозвиненого почуття обов'язку перетворюється на розбещеність, і недисциплінованість та свавілля починається там, де порушується гармонія відповідальності й свободи. При цьому В. Сухомлинський вважав, що, здійснюючи навчально-виховний процес, вчитель має постійно пам'ятати про багатство моральних взаємин, спільне задоволення духовних потреб тощо. Отже, сформована належним чином

моральна відповідальність допомагає педагогу здобути більшу довіру серед учнів та їхніх батьків, ніж представникам інших професій.

Моральна відповідальність педагога є конкретним виявом високої морально-етичної культури особистості, важливим етичним принципом забезпечення якості виховного процесу, одночасно виступаючи і правовою, і психологічною категорією. Так, теоретико-методологічний аспект морально-правової відповідальності педагога висвітлено у монографії Г. Васяновича, питання про відповідальність як психолого-педагогічну категорію розкрито у праці Ю. Сичевського.

Але, незважаючи на правовий аспект моральної відповідальності педагога, вона не в змозі регулювати сам процес морального вибору та морального вчинку, оскільки самовизначення педагога відбувається й є вартісним без втручання зовнішніх сил або застосування спонукальних чинників. Саме цей внутрішній чинник у моральній відповідальності педагога як цінності педагогічної професії, на нашу думку, окреслює напрями та межі його зовнішнього вияву у тісному взаємозв'язку зі психологічною культурою особистості.

Моральна відповідальність педагога ґрунтується на нормах суспільної моралі (соціальне значення) і є результатом особистісного морально-етичного ставлення до оточення, прискіпливої оцінки особистості відповідно до ustalених моральних норм (особистісне значення). Моральна відповідальність педагога, перебираючи на себе функції захисту і розвитку дітей та учнівської молоді (культурне значення), що є її недвозначною заслугою, обґрунтовує моральні вчинки та доцільність поведінки з раціональної позиції як для особистості вихованця, так і для оточення (універсальне значення).

Серед цінностей педагогічної професії центральне місце посідає любов педагога до вихованців. У повсякденному спілкуванні слово любов сприймається як любов-пристрасть, що має почуттєвий (сердечна залежність, немотивована прихильність), плотський (еротизм, бажання та прагнення до тілесного задоволення) та духовно-каритативний (милість, милосердя, блаженство, жалість, співчуття) компоненти. При цьому у поняття „любов-пристрасть” іноді вкладається і нігілістичний компонент (страждання, обман, хвороба).

Концепт педагогічної любові складається з почуттєвого, духовно-каритативного та андрогінного (взаємодоповнення, розуміння, відповідність, гармонія) компонентів. На відміну від любові-пристрасті, специфіка педагогічної любові у тому, що у неї плотський і нігілістичний компоненти відсутні. У такому випадку прагнення до блага самого вихованця стає ціннісним центром для вчителя, адже гармонійне поєднання андрогінного, почуттєвого та духовно-каритативного компонентів забезпечують безкорисливість і дієвість такої цінності, її пріоритет у педагогічному спілкуванні, відчуття задоволення від отриманих позитивних результатів виховного впливу тощо.

У вітчизняній педагогіці застосовуються теорії, про ефективність виховання культурної особистості завдяки любові (М. Бердяєв, В. Булгаков,

В. Біблер, В. Франкл, Е. Фромм та ін.). Любов як цінність педагогічної професії знайшла своє відображення у роботах Ю. Азарова, Ш. Амонашвілі, Г. Волкова, К. Вентцеля, Т. Гомонової, В. Сухомлинського, Я. Коменського, Я. Корчака та ін.

Саме любов, вважав В. Булгаков, вирішує всі протиріччя та надає найбільше благо для людини. Любов, за В. Франклом, це єдиний спосіб повного розуміння іншої особистості, її сутності, і тільки за допомогою духовного акту любові у людини виявляється здатність бачити суттєві риси й властивості іншої особистості, розкрити її потенціал, вміння створити умови для її повноцінного розвитку. Така позиція зумовлена тезою про те, що людина не прагне до моральної поведінки, вона приймає моральне рішення у кожному конкретному випадку для здійснення вчинку.

Але, незважаючи на велику кількість ідей, як підкреслює Т. Гомонова, сьогодні не виділяється як особливо важливе завдання виховання педагогічної любові, без якої моральна та педагогічна культура неможливі. При цьому автор розглядає поняття педагогічна любов як складне якісне, інтегральне, особистісне утворення, що включає емоційно-почуттєве й раціонально-розумне начала.

Погоджуючись із думкою Т. Гомонової, додамо, що у педагогічній любові, на відміну від різних видів любові, важливим є начало діяльнісне, спрямоване на досягнення блага для суб'єкта виховного впливу із урахуванням розумного почуття міри. Отже, у понятті „любов педагога до вихованців” морально-етична специфічність виявляється в абсолютному значенні, сутність якого полягає у гармонійному поєднанні щирої зацікавленості та моральних вчинків у розвитку дітей та учнівської молоді через самовиховання особистісних рис (особистісне значення) – впевненість у собі, повага до себе, милосердя і довіра до іншої особистості та ін.; взаємодії із оточенням через співробітництво та співтворчість (соціальне значення) для розвитку позитивних рис та корекції недоліків у вихованців (культурне значення) тощо.

У такому плані цінності педагогічної професії, зберігаючи зміст традиційного розуміння професійної етики педагога, поряд із цим відкривають нові напрямки для виховання морально-етичної культури особистості майбутнього учителя, адже саме у перехідний період, який характеризується як юнацтво та початок ранньої дорослості, моральні норми втрачають свій атрибутивний характер та набувають субстанціального, особистісного значення, а розвиток моральних якостей отримує більший самоконтроль, ніж у ранніх періодах (дитинство, підлітковий вік) та більшу адаптивність до ідеалів та реалій сьогодення, ніж у наступні періоди дорослого життя. Підтвердженням цієї думки є теза Г. Хофстеде, який, розглядаючи міжнародні відмінності у цінностях, пов'язаних із професією, підкреслював, що під час закінчення коледжу або університету, коли людина починає трудове життя, вона має майже знову вивчити морально-етичні правила певного суспільства, і більшість людей повертаються до тих моделей поведінки та морально-етичних правил, на яких вони були виховані [4, с. 75].

Зважаючи на нинішні реалії професійної підготовки майбутніх учителів, маємо також вказати на дилему, яка є досить гострою: визнати істинність та універсальність єдиних морально-етичних норм поведінки студентів, переконати більшість у їх помилкових поглядах на моральні ідеали, а тих учителів, яких не вдалося переконати, визнати професійними маргіналами та, навіть класифікувати їх на групи (П. Златін) або звернутися до морального плюралізму (М. Розов), надати можливість майбутнім учителям і вихователям відчувати завдяки „ефекту генерації” особистісний смисл розуміння морально-етичної культури як ціннісного явища. Зрозуміло, у рамках декларативного підходу до педагогічної деонтології такої можливості не передбачається, але, якщо конструктивно переосмислити суспільні морально-етичні вимоги до професійної діяльності вчителя, то можна відкрити нові перспективи для вирішення цього протиріччя. У такому разі виховання морально-етичної культури майбутніх учителів може бути більш плідним, оскільки особистість буде залучатися до вироблених людством системи цінностей педагогічної професії. Отже, постановка проблеми універсалізму єдиних моральних норм (Л. Балабанова, Г. Васянович) як дискурсу між представниками різних позицій та моральних уявлень є правильною, але у рамках процесу виховання морально-етичної культури майбутніх учителів із урахуванням вимог особистісно-орієнтованої освіти її розв’язати досить складно, оскільки для цього слід урахувувати різноманітність моральних позицій та етичних теорій, їх інноваційність, – з одного боку, і традиційність, нормативність – з іншого, що спричинено постійним рухом у розвитку суспільства, виникненням нових етичних шкіл та функціонуванням традиційних.

Висновки. Отже, здійснивши аналіз цінностей педагогічної професії як фундаменту для виховання морально-етичної культури особистості майбутнього учителя, доходимо висновку, що у вимірі особистісно-орієнтованої освіти вони допоможуть створити максимально сприятливі умови для повноцінного розвитку і саморозвитку суб’єктів виховного процесу у вищому педагогічному закладі.

Перспектива нашого подальшого дослідження – описання вікових характеристик майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник / І.Д.Бех. – К.: Вид-во „Либідь”, 2008. – 848 с.
2. Вольтманн Л. Система морального сознания / Л.Вольтманн; Ред. М.М.Филиппов, [пер. с нем.]. – СПб.: Изд. Зябицкаго и Пятипа, 1901. – 340 с.
3. Рибалка В.В. Аксиологічні основи психологічної культури особистості: Навч.-метод. посіб. / В.В.Рибалка. – К.: АПН України, І-т пед. освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини; АПН і МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, 2009. – 326 с.
4. Hofstede G. Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations / Geert Hofstede. – [2 ed.]. – California; London; New Delhi: SAGE, 2001. – 596 p.

АНОТАЦІЯ

Москальова Л.Ю. Цінності педагогічної професії як основа у вихованні майбутніх учителів та вихователів. У статті розкрито цінності педагогічної професії (справедливість педагога, професійна честь і гідність, педагогічний авторитет, педагогічна любов, моральна відповідальність). Автор аналізує особистісне, культурне та соціальне значення цінностей педагогічної професії та доводить ефективність їх застосування у практиці роботи вищої школи.

Ключові слова. виховання, цінності, майбутні учителі, майбутні вихователі.

АННОТАЦИЯ

Москалева Л.Ю. Ценности педагогической профессии как основа в воспитании будущих учителей и воспитателей. В статье раскрываются ценности педагогической профессии (справедливость педагога, профессиональная честь и достоинство, педагогический авторитет, педагогическая любовь, моральная ответственность). Автор анализирует личностное, культурное и социальное значение ценностей педагогической профессии и доказывает эффективность их применения в практике работы высшей школы.

Ключевые слова. воспитание, ценности, будущие учителя, будущие воспитатели.

SUMMARY

Moskaleva L.Y. Values of pedagogical profession as a basis of teaching of future teachers and educators. The article the value of pedagogical profession (teacher justice, professional dignity, pedagogical authority, teaching love, moral responsibility). The author examines the personal, cultural and social importance of values teaching profession and proves the effectiveness of their use in the practice of higher education.

Key words: education, values, future teachers, future educators.

УДК 008:17

Тараненко Г.Г., Троїцька О.М.

АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Постановка проблеми. Соціокультурна ситуація в нашій країні, як і в інших багатонаціональних та полікультурних суспільствах, завжди характеризувалася неоднозначним ставленням членів соціальної групи до представників інших національних культурних груп. Життєвий досвід людей дозволяє стверджувати, що вони створюють навколо себе не тільки матеріальний світ, але й світ людських взаємин, що включає в себе систему соціальної поведінки, яка регулюється звичаями, традиціями, нормами, характерними для певних національних і культурних співтовариств.

Сучасний світ зіткнувся із відсутністю єдності в розумінні загально визнаних цінностей, наявністю зміни вимог, стійких стереотипів,